

FAKTY A PROPOZÍCIE¹

Frank P. RAMSEY

Chcem sa zaoberať problémom logickej analýzy toho, čo možno označiť ľubovoľným z výrazov súd, viera alebo tvrdenie. Predstavme si, že práve teraz súdim, že Cézár bol zavraždený. V tomto fakte potom možno prirodzene odlišiť na jednej strane moju myseľ alebo môj súčasný mentálny stav, alebo slová či mentálne obrazy v mojej mysli, čo budeme nazývať mentálnym faktorom alebo faktormi, a na druhej strane Cézara alebo Cezarovu vraždu, alebo Cézara a vraždu či propozíciu, že Cézár bol zavraždený, čo budeme nazývať objektívnym faktorom alebo faktormi. Ďalej možno prirodzene predpokladať, že ak súdim, že Cézár bol zavraždený, tak tento fakt spočíva v tom, že medzi týmito mentálnymi a objektívnymi faktormi je nejaký vzťah alebo vzťahy. Vznikajúce otázky sa týkajú povahy týchto dvoch množín faktorov a vzťahov medzi nimi, pričom fundamentálne rozlíšenie týchto dvoch prvkov by sotva niekto spochybňoval.

Začnime objektívnym faktorom či faktormi. Najjednoduchší názor spočíva v tom, že tu jestvuje iba jeden takýto faktor, propozícia, ktorá môže byť buď pravdivá, alebo nepravdivá, pričom pravdivosť a nepravdivosť sú neanalyzovateľné atribúty. V jednom období tento názor zastával pán Russell a vo svojej stati „On the Nature of Truth and Falsehood“ („O povahe pravdy a nepravdy“)² vysvetlil dôvody, pre ktoré ho zavrhol. Jeho dôvody v krátkosti spočívali v tom, že sa nedá uveriť v existenciu takých objektov, akým je objekt „že Cézár zomrel vo svojej posteli“, ktoré možno opísať ako objektívne nepravdy, a v tom, že rozdiel medzi pravdou a nepravdou má podľa tejto teórie tajomnú povahu. Preto formuloval podľa mňa správny záver, že súd nemá jeden objekt, ale ide o viacargumentový vzťah mysle či mentálnych faktorov k mnohým objektom, konkrétne k tým, ktoré by sme mohli bežne nazvať zložkami súdenej propozície.

---

¹ Facts and Propositions, in: *Proceedings of the Aristotelian Society*, supplementary volume VII, 1927, 153-170. Prekladal som podľa vydania: Ramsey, F. P.: Facts and Propositions, in: Braithwaite, R. B. (ed.): *The Foundations of Mathematics and Other Logical Essays*, Routledge and Kegan Paul, London 1931, 138-155. (Pozn. prekl.)

² V zborníku *Philosophical Essays (Filozofické eseje)*, 1910.

Názor, že súd má jeden objekt, sa však dá obhajovať aj alternatívnym spôsobom a skôr, než budeme pokračovať, mali by sme ho zvážiť. V uvedenej stati pán Russell tvrdí, že vnímanie, ktoré na rozdiel od súdenia pokladá za neomylné, má jeden objekt, napríklad komplexný objekt „nôž-naľavo-od-knihy“. Podľa mňa tento komplexný objekt možno stotožniť s tým, čo by mnoho ľudí (a teraz pán Russell) nazvalo *faktom*, že nôž je naľavo od knihy; mohli by sme napríklad povedať, že sme vnímali tento fakt. Pán Russell predpokladal, že ľubovoľnej pravdivej propozícii zodpovedá komplexný objekt práve tak ako v prípade, že keď zoberieme ľubovoľnú pravdivú propozíciu, napríklad, že Cézar nezomrel vo svojej posteli, môžeme utvoriť zodpovedajúci výraz začínajúci sa zvratom „fakt, že“ a hovoriť o fakte, že nezomrel vo svojej posteli.

Pán Russell teda zastával názor, že objektom vnímania je fakt, ale že v prípade súdu je takýto názor neudržateľný, lebo je možný omyl — objektom súdu, že Cézar zomrel vo svojej posteli, by nemohol byť fakt, že zomrel vo svojej posteli, keďže takýto fakt nejestvuje. Je však jasné, že táto ťažkosť týkajúca sa omylu by sa dala odstrániť tým, že sa pri súdoch postulujú dva rozličné vzťahy medzi mentálnymi faktormi a faktom, pričom jeden sa objavuje pri pravdivých súdoch, druhý pri nepravdivých súdoch. Súd, že Cézar bol zavraždený, a súd, že Cézar nebol zavraždený, by teda mali ten istý objekt — fakt, že Cézar bol zavraždený — odlišovali by sa však vzťahmi medzi mentálnym faktorom a týmto objektom. V knihe *The Analysis of Mind (Analýza mysle)*³ preto pán Russell hovorí o viere tak, že buď ukazuje na fakty, alebo ukazuje mimo nich. Zdá sa mi však, že každý takýto názor na súdy alebo vnímanie je neadekvátny z dôvodu, ktorý je veľmi dôležitý, ak je správny. Pre jednoduchosť si vezmeme prípad vnímania a v záujme argumentácie predpokladajme, že je neomylné. Uvažujme, či propozícia „Vnímam, že nôž je naľavo od knihy“ naozaj môže tvrdiť dvojargumentový vzťah medzi osobou a faktom. Predpokladajme, že ja ako autor tohto tvrdenia nemôžem vidieť nôž ani knihu, ani to, že nôž je v skutočnosti napravo od knihy, ale že na základe nejakého omylu sa domnievam, že je od nej naľavo, a že daný človek vníma, že je naľavo od knihy. Moje tvrdenie „Vnímam, že nôž je naľavo od knihy“ je teda nepravdivé. Hoci je moje tvrdenie nepravdivé, je zmysluplné a má ten istý význam, aký by malo, keby bolo pravdivé. Tento význam teda nemôže spočívať v tom, že jestvuje dvojargumentový vzťah medzi osobou a niečím (faktom), čoho menom je výraz „to, že nôž je naľavo od knihy“, lebo nič také nejestvuje. Táto situácia sa podobá prípadu s deskripciami; „Kráľ Francúzska

³ Na s. 272. Treba si všimnúť, že v *Analýze mysle* je „viera“ tým, čo nazývame mentálnym faktorom, nie celým komplexom mentálnych faktorov, vzťahov a objektívnych faktorov.

je múdry“ nie je nezmysel, a teda — ako ukázal pán Russell — výraz „kráľ Francúzska“ nie je meno, ale neúplný symbol, a to isté musí platiť aj o výraze „kráľ Talianska“.⁴ Preto výraz „že nôž je naľavo od knihy“, nezávisle od toho, či je pravdivý alebo nepravdivý, nemôže byť menom faktu.

Možno si však položiť otázku, prečo by nemohlo ísť o deskripciu faktu. Ak poviem „Vníma, že nôž je naľavo od knihy“, mám na mysli to, že vníma fakt, ktorý sa nepomenoval, ale opísal ako fakt istého druhu, a problém zmizne, keď sa moje tvrdenie bude analyzovať v zhode s teóriou deskripcií pána Russella. Možno konštatovať, že podobne aj výraz „Cézarova smrť“ je deskripciou udalosti a zvrat „fakt, že Cézar zomrel“ je len alternatívnym vyjadrením toho, čo vyjadruje výraz „Cézarova smrť“.

Takáto námietka je zdanlivo prijateľná, ale podľa mňa nie je platná. Je pravda, že výraz ako „Cézarova smrť“ možno použiť dvoma rôznymi spôsobmi. Bežne ho používame ako deskripciu udalosti a môžeme povedať, že výrazy „Cézarova smrť“ a „Cézarova vražda“ sú dve rozličné deskripcie tej istej udalosti. Výraz „Cézarova smrť“ však môžeme použiť napríklad aj v kontexte „Bol si vedomý Cézarovej smrti“ v zmysle „Uvedomoval si, že Cézar zomrel“. Tu nemôžeme pokladať výraz „Cézarova smrť“ za deskripciu udalosti (takýto prípad sa objavuje v diskusií o poznávaní); keby tento výraz bol deskripciou udalosti, celá propozícia by znela „Existuje taká udalosť E istého druhu, že je si vedomý E“ a bola by naďalej pravdivá, aj keby sme dosadili inú deskripciu tej istej udalosti, napríklad výraz „Cézarova vražda“. Ak je teda objektom jeho uvedomenia udalosť opísaná výrazom „Cézarova smrť“, potom ak si je vedomý Cézarovej smrti, musí si byť vedomý aj Cézarovej vraždy, lebo ide o tú istú udalosť. V skutočnosti si však môže celkom dobre uvedomovať, že Cézar zomrel, a pritom nemusí vedieť, že bol zavraždený, takže objektom jeho uvedomenia nemôže byť len udalosť, ale udalosť a aj charakter.

Spojenie medzi udalosťou, ktorá je smrťou Cézara, a faktom, že Cézar zomrel, spočíva podľa mňa v tomto: propozícia „že Cézar zomrel“ je v skutočnosti existenčnou propozíciou a tvrdí existenciu udalosti istého druhu; podobá sa teda propozícii „Taliansko má kráľa“, ktorá tvrdí existenciu človeka istého druhu. Udalosť tohto druhu sa nazýva smrťou Cézara a nemala by sa viac zamieňať s faktom, že Cézar zomrel, práve tak, ako by sa kráľ Talianska nemal zamieňať s faktom, že Taliansko má kráľa.

⁴ Roku 1927. keď táto stať vznikla, Taliansko bolo monarchiou. Zmyslom tohto Ramseyho tvrdenia je to, že deskripcie sú neúplné symboly bez ohľadu na to, či im niečo zodpovedá alebo nezodpovedá. (Pozn. prekl.)

Videli sme teda, že výraz, ktorý začína spojením „fakt, že“, nie je menom, ale nie je ani deskripciou. Preto nie je menom ani deskripciou žiadnej pravej zložky propozície, a teda propozíciu o „fakte, že aRb “ treba analyzovať na 1. propozíciu aRb a 2. nejakú ďalšiu propozíciu o a , R , b a iných veciach; analýzu poznávania na základe vzťahov k faktom teda nemožno pokladať za definitívnu. Dospievame teda k záveru pána Russella, že súd⁵ nemá jeden objekt, ale má mnoho objektov, s ktorými je mentálny faktor vo viacargumentovom vzťahu. Nemôže nás však uspokojiť, keď to necháme v tejto podobe, ako to urobil pán Russell. Nemáme sa preto domnievať, že viacargumentový vzťah je jednoduchý — môže byť napríklad výsledkom kombinácie dvojjargumentových vzťahov medzi časťami mentálneho faktora a samostatnými objektmi; musíme sa pokúsiť zistiť viac o ňom a o tom, ako sa mení, keď sa zmení forma propozície, ktorej sa verí. Podobne teória deskripcií, ktorá sa uspokojí so zistením, že výrok „Kráľ Francúzska je múdry“ tvrdí možno komplexný viacargumentový vzťah medzi vlastnosťou byť kráľom, Francúzskom a vlastnosťou byť múdry, by bola úbohým odleskom teórie pána Russella, ktorá vysvetľuje práve to, v čom tento vzťah spočíva.

Než však budeme pokračovať v analýze súdu, treba niečo povedať o pravde a nepravde, aby sme ukázali, že v skutočnosti neexistuje žiadny samostatný problém pravdy, ale že ide iba o jazykový zmatok. Pravda a nepravda sa primárne pripisujú propozíciám. Propozícia, ktorej sa pripisujú, sa môže buď explicitne uviesť, alebo opísať. Najprv predpokladajme, že ju explicitne uvedieme. Potom je jasné, že propozícia „Je pravda, že Cézar bol zavraždený“ znamená iba to, že Cézar bol zavraždený, a propozícia „Nie je pravda, že Cézar bol zavraždený“ zase znamená iba to, že Cézar nebol zavraždený. Ide o výrazy, ktoré niekedy používame na zdôraznenie – či už zo štylistických dôvodov, alebo keď chceme naznačiť miesto daného tvrdenia v našom argumente. Rovnako môžeme povedať „Je faktom, že bol zavraždený“ alebo „To, že bol zavraždený, odporuje faktu“.

Druhý prípad, v ktorom propozíciu explicitne neuvedieme, ale opíšeme, je možno problematickejší, lebo narážame na tvrdenia, z ktorých nemôžeme v prirodzenom jazyku eliminovať slová „pravdivý“ a „nepravdivý“. Ak teda poviem „Má vždy pravdu“, mám na mysli to, že propozície, ktoré tvrdí, sú vždy pravdivé, a zdá sa, že bez použitia slova „pravdivý“ to nemožno nijako vyjadriť. Predstavme si však, že to sformulujeme nasledujúcim spôsobom: „Pre všetky p , ak tvrdí p , tak p je pravdivé.“ Potom vidíme, že propozičná funkcia p je pravdivé je jednoducho totožná s p , podobne, ako je napríklad jej hodnota „Je pravda, že Cézar bol zavraždený“ to isté ako „Cézar bol

⁵ A podľa nášho názoru ľubovoľná iná forma poznania alebo názoru, že niečo je tak a tak.

zavraždený“. V slovenčine musíme pripojiť zvrät „je pravdivý“, aby veta mala sloveso, pričom zabúdame, že „ p “ už obsahuje (premenné) sloveso.⁶ Možno to azda lepšie ozrejmiť, keď na chvíľu budeme predpokladať, že ide len o jednu formu propozície, napríklad o relačnú formu aRb . Tvrdenie „Má vždy pravdu“ by sa potom dalo vyjadriť ako „Pre všetky a, R, b , ak tvrdí aRb , tak aRb “, pričom pripájať k tomu spojenie „je pravdivé“ by bolo zjavne zbytočné. Keď zoberieme do úvahy všetky formy propozícií, analýza bude komplikovanejšia, ale nebude zásadne iná. A je jasné, že problémom tu nie je povaha pravdy a nepravdy, ale povaha súdu či tvrdenia, lebo v uvedenej formulácii je ťažké analyzovať práve „Tvrdí aRb “.

Zrejme je hneď jasné aj to, že keď sme analyzovali súd, vyriešili sme problém pravdy. Keď totiž zoberieme mentálny faktor v súde (ktorý sa často sám nazýva súdom), jeho pravdivosť alebo nepravdivosť závisí iba od toho, ktorá propozícia sa súdi. Vysvetliť musíme práve význam tvrdenia, že ide o súd, že a je vo vzťahu R k b , t. j. je pravdivý, ak aRb , a nepravdivý, ak to tak nie je. Môžeme prípadne povedať, že je pravdivý, ak existuje korešpondujúci fakt, že a je vo vzťahu R k b , to však v podstate nie je analýza, ale parafráza, lebo „Fakt, že a je vo vzťahu R k b , existuje“ sa nijako nelíši od „ a je vo vzťahu R k b “.

Ďalej sa musíme zaoberať mentálnymi faktormi vo viere. Ich povaha bude závisieť od toho, v akom zmysle používame viacznačný termín viera. Možno napríklad povedať, že sliepka verí, že určitý druh húsenice je jedovatý, čím sa mieni iba to, že takéto húsenice nebude jesť, keďže sa s nimi spájajú nepríjemné skúsenosti. Mentálnymi faktormi v takejto viere by boli zložky sliepkinho správania, ktoré nejako súvisia s objektívnymi faktormi, konkrétne s druhom húseníc a jedovatosťou. Presná analýza tohto vzťahu by bola veľmi ťažká, ale možno sa oprávnenne domnievať, že pri tomto druhu viery je správne pragmatistické stanovisko, podľa ktorého vzťah medzi správaním sliepky a objektívnymi faktormi spočíva v tom, že sliepkinho konanie je užitočné vtedy a len vtedy, keď tieto húsenice sú naozaj jedovaté. Ľubovoľnú množinu konaní, na ktorých užitočnosť je p nevyhnutnou a postačujúcou podmienkou,

⁶ V origináli sa, prirodzene, hovorí o angličtine. Ramsey naráža na to, že slovné spojenie „Pre všetky p , ak tvrdí p , tak p “ nie je plnohodnotným výrokom, lebo spojka „ak ..., tak ...“ je výroková, t. j. namiesto „...“ a „...“ treba dosadiť výroky alebo výrokové formy, no v uvedenom spojení sa na prvý pohľad zdá, že výroková forma („tvrdí p “) sa dosadila iba namiesto „...“, kým namiesto „...“ sa dosadil nevýrokový výraz „ p “, teda iba subjekt bez predikátu. (Pozn. prekl.)

teda možno nazývať vierou, že p , a teda boli by pravdivé, ak p , t. j. ak sú užitočné.⁷

Nechcem síce podceňovať dôležitosť tohto druhu viery, ale to nie je to, o čom chcem hovoriť. Chcem sa skôr zaoberať vierami vyjadrenými slovami, prípadne obrazmi alebo inými symbolmi, ktoré sa vedome tvrdia alebo popierajú; podľa môjho názoru sú totiž tieto viery najvlastnejším predmetom logickej kritiky.

Za mentálne faktory takejto viery budem pokladať navzájom spojené slová, ktoré sa vyslovia nahlas alebo potichu, prípadne iba v duchu, pričom tieto slová sprevádza pocit alebo pocity viery či neviery, ktoré sa s nimi spájajú spôsobom, o ktorom tu nebudem hovoriť.⁸ Pre jednoduchosť budem predpokladať, že mysliteľ, o ktorom budeme uvažovať, používa systematický jazyk bez nepravidelností a s presnou logickou notáciou podobnou notácii z *Principia Mathematica*. Primitívne znaky takéhoto jazyka možno rozdeliť na mená, logické konštanty a premenné. Začnime menami. Každé meno znamená objekt, pričom znamenanie je dvojargumentový vzťah medzi nimi. Je jasné, že meno, znamenanie, vzťah a objekt môžu byť v skutočnosti komplexné, takže fakt, že dané meno znamená príslušný objekt, nemá v konečnom dôsledku dvojargumentovú vzťahovú formu, ale je omnoho komplikovanejší.⁹ Napriek tomu práve tak, ako pri štúdiu šachu nezískame nič, keď budeme hovoriť o atómoch, z ktorých pozostávajú šachisti, ani pri štúdiu logiky nezískame nič, keď sa pustíme do konečnej analýzy mien a objektov, ktoré mená signifikujú. Tvoria prvky mysliteľových vier, na základe ktorých možno tvrdiť rozličné logické vzťahy jednej viery k inej viere, pričom ich vnútorná konštitúcia je netelesná.

Pomocou mien a jedine pomocou mien mysliteľ môže utvoriť to, čo možno nazvať atomárnymi vetami, ktoré z nášho formálneho stanoviska nepredstavujú žiadny vážny problém. Ak a , R , b sú veci, ktoré sú jednoduché vzhľadom na jeho jazyk — t. j. ide o prípady takého typu, na ktoré má mená — bude veriť, že aRb , keďže v jeho mysli sa mená pre a , R , b spájajú a sprevádza ich pocit viery. Toto tvrdenie je však príliš jednoduché, keďže

⁷ To, že je užitočné veriť aRb , by znamenalo, že je užitočné robiť veci, ktoré sú užitočné vtedy a len vtedy, keď aRb ; a to je evidentne ekvivalentné s aRb .

⁸ Celý čas hovorím tak, akoby rozdiely medzi vierou, nevierou a obyčajným zobraňím na vedomie spočívali v prítomnosti alebo neprítomnosti „pocitov“; namiesto slova „pocit“ možno dosadiť ľubovoľné iné slovo, ktorému čitateľ dáva prednosť, napríklad „špecifická kvalita“ alebo „akt tvrdenia“ a „akt popierania“.

⁹ To je najzreteľnejšie v prípade mien, ktoré vo všeobecnosti pozostávajú z písmen, takže ich komplexnosť je evidentná.

mená sa musia spojiť spôsobom, ktorý zodpovedá skôr aRb než spôsobom zodpovedajúcim bRa ; to možno vysvetliť tým, že menom R nie je slovo „ R “, ale vzťah, ktorý utvoríme medzi „ a “ a „ b “, keď napíšeme „ aRb “. Zmysel, v ktorom tento vzťah spája „ a “ a „ b “, potom určuje, či ide o vieru, že aRb , alebo vieru, či bRa . Sú rôzne ďalšie ťažkosti toho istého druhu, navrhujem však, aby sme prešli k zaujímavejším problémom, aké vzniknú, keď sa budeme zaoberať komplikovanejšími vierami, ktoré treba vyjadriť nielen pomocou mien, ale aj pomocou logických konštánt. Musíme teda vysvetliť spôsob zmysluplnosti takých slov, ako sú slová „nie“ a „alebo“.

Jedno z možných vysvetlení¹⁰ spočíva v tom, že tieto slová — alebo aspoň niektoré z nich, napríklad „nie“ a „a“, pomocou ktorých možno definovať ostatné takéto slová — sú menami vzťahov, takže vety, v ktorých sa vyskytujú, sa podobajú atomárnym vetám — až na to, že vzťahy, ktoré tvrdia, sú skôr logické než materiálne. Podľa tohto názoru je každá propozícia v konečnom dôsledku kladná, tvrdí jednoduchý vzťah medzi jednoduchými entitami alebo jednoduchú kvalitu o jednoduchej entite. Propozícia „Toto je nečervené“ teda tvrdí vzťah negácie medzi týmto a červenosťou a propozícia „Toto nie je nečervené“ tvrdí iný vzťah negácie medzi týmto, červenosťou a prvým vzťahom negácie.

Tento názor vyžaduje postoj k logike, ktorý je taký odlišný od môjho postoja, že sa mi ťažko hľadá spoločné východisko, z ktorého by sa o ňom dalo diskutovať. Rád by som však uviedol zopár kritických poznámok k tomuto postoju. Po prvé, podľa mňa je veľmi neuspokojivé, keď sa nám neponúka žiadne vysvetlenie formálnej logiky, iba to, že ide o súbor „nevyhnutných faktov“. Záver formálneho úsudku musí byť podľa mňa nejako obsiahnutý v premisách a nemôže byť ničím novým; nemôžem veriť, že z jedného faktu, napríklad z faktu, že nejaká vec je červená, by malo byť možné odvodiť nekonečný počet rozličných faktov, napríklad, že táto vec nie je nečervená, že táto vec je červená aj nie je nečervená. Povedal by som, že ide o ten istý fakt, len je vyjadrený pomocou iných slov; takisto nie je nevyhnutné, aby existovali všetky tieto rozličné spôsoby, ako povedať to isté. Napríklad negáciu by sme nemuseli vyjadriť tak, že pridáme slovo „nie“, ale tak, že to, čo negujeme, budeme písať zhora nadol. Takáto symbolika je iba nepraktická, lebo nie sme zvyknutí vnímať komplikovanú symetriu okolo horizontálnej osi, keby sme ju však prijali, zbavili by sme sa redundantného „nie-nie“, lebo výsledkom dvojitého negovania vety „ p “ by jednoducho bola veta „ p “ sama.

Zdá sa mi teda, že „nie“ nemôže byť menom (keby totiž bolo menom, „nie-nie- p “ by muselo byť o objekte nie, a teda muselo by sa veľmi odlišovať

¹⁰ Pozn najmä J. A. Chadwick, „Logical Constants“ („Logické konštanty“), *Mind* 1927.

od významu *p*), musí však fungovať diametrálne inak. V dôsledku toho musíme pripustiť, že negácie a disjunkcie sa v konečnom dôsledku odlišujú od kladných tvrdení, nie sú iba tvrdeniami o odlišných, ale rovnako kladných vzťahoch. Musíme teda zavrhnúť ideu, že každá propozícia tvrdí vzťah medzi argumentmi, čo je idea, ktorej zbaviť sa je rovnako ťažké, ako bolo zbaviť sa staršej idey, že propozícia vždy tvrdí nejaký predikát o nejakom subjekte.

Predstavme si, že náš mysliteľ uvažuje o jednej atomárnej vete a že úvahou dospeje buď k tomu, že jej uverí, alebo k tomu, že jej neuverí. Možno predpokladať, že to, že jej uverí, a to, že jej neuverí, pôvodne spočíva v dvoch odlišných pocitoch spojených s atomárnou vetou, pričom tieto vzťahy sa navzájom vylučujú; rozdiel medzi tvrdením a popieraním teda spočíva v rozdielnych pocitoch, a nie v absencii alebo prítomnosti napríklad slova „nie“. Na účely komunikácie však bude takéto slovo takmer nepostrádateľné, pričom vieru v atomárnu vetu budeme komunikovať tak, že ju nahlas vyslovíme, a to, že v ňu neveríme, budeme komunikovať tak, že ju vyslovíme spolu so slovom „nie“. Na základe akejsi asociácie sa toto slovo stane súčasťou vnútorného jazyka nášho mysliteľa a namiesto pocitu neviery v „*p*“ bude niekedy pociťovať vieru k „nie-*p*“.

Potom môžeme povedať, že neveriť v „*p*“ a veriť v „nie-*p*“ sú ekvivalentné udalosti, no v tejto súvislosti je podľa mňa hlavným problémom určiť, čo sa mieni slovom „ekvivalentný“. Táto ťažkosť existuje v každej teórii, ale mimoriadne dôležitá je v mojej teórii, podľa ktorej zmyslupnosť „nie“ nespočíva vo vzťahu znamenania k nejakému objektu, ale v tejto ekvivalencii medzi neveriť v „*p*“ a veriť v „nie-*p*“.

Zdá sa mi, že ekvivalenciu medzi vierou v „nie-*p*“ a nevierou v „*p*“ treba definovať na základe kauzálneho pôsobenia, pričom tieto dve udalosti majú spoločných mnoho príčin a mnoho účinkov. Často by sme mali očakávať, že nastane jedna alebo druhá z týchto udalostí, ale nevieme, ktorá z nich nastane, a nech nastane ktorákoľvek z nich, mali by sme očakávať, že bude nasledovať ten istý druh správania. Možno povedať, že byť ekvivalentný znamená mať spoločné isté kauzálne vlastnosti, ktoré by som rád dokázal definovať presnejšie. Je jasné, že vôbec nie sú jednoduché; neexistuje uniformné konanie, ktoré bude viera v „*p*“ vždy vyvolávať. Táto viera nemusí viesť k žiadnemu konaniu, no môže ho vyvolať za istých okolností, takže jej kauzálne vlastnosti budú vyjadrovať iba to, k akým účinkom vedie, keď sa splnia určité iné podmienky. A opäť, musia sa pripustiť iba isté druhy príčin a účinkov; napríklad nezaujímajú nás faktory určujúce rytmus slov ani účinky podmienené rytmom slov.

Keď pociťujeme vieru k slovám „nie- p “ a pociťujeme nevieru k slovám „ p “, má to spoločné určité kauzálne vlastnosti. Navrhujem, aby sme tento fakt vyjadrili takto: tieto dve udalosti vyjadrujú ten istý postoj, postoj neviery v p alebo postoj viery v nie- p . Na druhej strane viera v „ p “ má odlišné kauzálne vlastnosti, takže vyjadruje iný postoj, postoj viery v p . Je jasné, že dôležitosť viery a neviery nespočíva v ich vnútornej povahe, ale v ich kauzálnych vlastnostiach, t. j. v ich príčinách a ešte špecifickejšie v ich účinkoch. Prečo by som totiž inak mal pociťovať vieru k menám „ a “, „ R “ a „ b “, keď aRb , a nevieru, keď nie- aRb , ak nie preto, že účinky týchto pocitov sú uspokojivé častejšie než účinky alternatívnych pocitov?

Ak teda o niekom, koho jazyk nepoznám, poviem „Verí, že nie- aRb “, mám na mysli to, že v jeho mysli sa vyskytuje kombinácia pocitu a slov, vyjadrujúca postoj viery v nie- aRb , t. j. má isté kauzálne vlastnosti, ktoré možno v tomto jednoduchom prípade¹¹ špecifikovať ako vlastnosti patriace kombinácii pocitu neviery a mien pre a , R a b , alebo v prípade anglicky hovoriaceho človeka kombinácii pocitu viery, mien pre a , R a b a nepárneho počtu výskytov slov „nie-“. Okrem toho môžeme povedať, že kauzálne vlastnosti sa spájajú s a , R a b tak, že jediné veci, ktoré ich môžu mať, musia pozostávať z mien pre a , R a b . (To zodpovedá téze, že význam vety musí vychádzať z významu slov, ktoré sa v nej vyskytujú.)

Keď pracujeme len s jednou atomárnou vetou, stredové postoje čiastočnej viery zvyčajne prenechávame teórii pravdepodobnosti a uvažujeme len o krajných póloch, teda o úplnej viere a úplnej neviere. Keď sa však náš mysliteľ zaoberá naraz niekoľkými atomárnymi proposíciami, vec je zložitejšia, lebo sa musíme zaoberať nielen celkom určitými postojmi, napríklad vierou v p a nevierou v q , ale aj pomerne neurčitými postojmi, napríklad vierou, že buď p , alebo q je pravdivé, ale nevieme, ktoré z nich je pravdivé. Každý takýto postoj však možno definovať pomocou pravdivostných možností atomárnych proposícií, s ktorými súhlasí alebo nesúhlasí. Ak teda máme n atomárnych proposícií, vzhľadom na ich pravdivosť a nepravdivosť existuje 2^n vzájomne sa vylučujúcich možností; možný postoj je daný tak, že vyberieme ľubovoľnú množinu z týchto možností a povieme, že sa v skutočnosti realizuje táto množina, nie nejaká množina spomedzi ostatných možností. Veriť p alebo q teda znamená vyjadriť súhlas s možnosťami, že p je pravdivé a q je pravdivé, p je nepravdivé a q je pravdivé, p je pravdivé a q je nepravdivé, a nesúhlas so zostávajúcou možnosťou, že p je nepravdivé a q je nepravdivé. Povedať, že

¹¹ V komplikovanejších prípadoch, ktorým sa ešte budem venovať, sa mi zdá, že podobná špecifikácia nie je možná bez odvolávania na konkrétny jazyk. Existujú isté spôsoby, ako to zdaniť urobiť, ale podľa mňa sú iluzórne.

pocit viery k vete vyjadruje nejaký takýto postoj, znamená povedať, že má isté kauzálne vlastnosti, ktoré sa menia s postojom, t. j. s tým, ktoré možnosti sú vyradené a ktoré možnosti sú, takpovediac, stále v hre. Zhruba povedané, mysliaci subjekt bude konať bez ohľadu na vyradené možnosti, neviem však, ako to primerane vyjadriť.

V každom prirodzenom jazyku možno takýto postoj vyjadriť pomocou pocitu viery k nejakej zloženej vete utvorenej z atomárnych viet pomocou logických konjunkcií; to, o aký postoj pôjde, nezávisí od pocitu, ale od formy vety. Nie celkom jasne teda môžeme povedať, že veta vyjadruje postoj a že významom vety je súhlas alebo nesúhlas s takými a takými pravdivosťnými možnosťami, čím sa mieni to, že človek, ktorý tvrdí danú vetu alebo jej verí, prejavuje takýto súhlas a nesúhlas.

Vo väčšine logických notácií význam vety podmieňujú znaky logických operácií, ktoré sa v nich vyskytujú, napríklad „nie“ a „a“. Ich význam je nasledovný: nezávisle od toho, či p je alebo nie je atomárne, „nie- p “ vyjadruje súhlas s možnosťami, s ktorými „ p “ vyjadruje nesúhlas, a naopak. „ p a q “ vyjadruje súhlas s takými možnosťami, s ktorými „ p “ aj „ q “ vyjadrujú súhlas, a nesúhlas vyjadruje so všetkými ostatnými možnosťami. Význam ľubovoľnej vety utvorenej z atomárnych viet pomocou „nie“ a „a“ je úplne určený pomocou týchto pravidiel, čiže významom „nie“ bude zákon, ktorý určuje postoj vyjadrený pomocou „nie- p “ prostredníctvom postoja vyjadreného pomocou „ p “.

Pravda, to možno použiť ako *definíciu* „nie“ iba v symbolike, ktorá je založená priamo na pravdivosťných podmienkach. V notácii vysvetlenej na strane 95 *Logicko-filozofického traktátu* od pána Wittgensteina by sme teda mohli definovať „nie- P “ ako symbol, ktorý dostaneme, keď vymeníme výskyty T a prázdnych miest v poslednom stĺpci „ p “. Spravidla však vždy používame iný druh symbolizmu, v ktorom „nie“ je primitívny znak, ktorý nemožno definovať nekruhovo; dokonca aj v tejto symbolike si však môžeme položiť otázku, ako treba analyzovať „„nicht“ znamená nie“, a uvedené poznámky majú odpovedať práve na túto otázku. V našej bežnej symbolike sa pravdivosťné možnosti najpraktickejšie vyjadrujú ako konjunkcie atomárnych propozícií a ich negácií, pričom ľubovoľná propozícia sa dá vyjadriť ako disjunkcia pravdivosťných možností, s ktorými súhlasí.

Ak tieto logické operácie budeme aplikovať na atomárne vety neobmedzene, niekedy získame zložené vety, ktoré nevyjadrujú žiadny postoj viery. Teda „ p alebo nie- p “ nevyklučuje žiadnu možnosť, preto nevyjadruje vôbec žiadny postoj viery. „ p alebo nie- p “ netreba pokladať za zmysluplnú vetu, ale

za druh degenerovaného prípadu¹² a pán Wittgenstein to nazýva *tautológiou*. Možno to pridať k ľubovoľnej inej vete bez toho, aby sa zmenil jej význam, lebo „ q : p alebo nie- p “ súhlasí práve s tými možnosťami, s ktorými súhlasí „ q “. Propozície formálnej logiky a čistej matematiky sú v tomto zmysle tautológiami – práve to sa mieni tým, že sa nazývajú „nevyhnutnými pravdami“.

Podobne „ p a nie- p “ vylučuje všetky možnosti a nevyjadruje žiadny možný postoj: nazýva sa *kontradikciou*.

Pomocou týchto ideí môžeme vysvetliť, čo rozumieme pod logickým, matematickým alebo formálnym odvodením alebo pod implikáciou. Odvodenie „ q “ z „ p “ sa formálne zaručuje, keď „Ak p , tak q “ je tautológiou alebo keď pravdivostné možnosti, s ktorými súhlasí „ p “, sú obsiahnuté medzi pravdivostnými možnosťami, s ktorými súhlasí „ q “. Keď to nastane, vždy možno vyjadriť „ p “ vo forme „ q a r “, takže o závere „ q “ možno povedať, že je obsiahnutý už v premise.

Skôr, než prejdeme k otázke všeobecných propozícií, musím niečo povedať o jednej očividnej ťažkosti. Predpokladali sme, že významy mien vyskytujúcich sa v jazyku nášho mysliaceho subjektu môžu byť naozaj komplexné, takže o tom, čo bolo preňho atomárnou vetou, sa prekladom do jemnejšieho jazyka môže ukázať, že vôbec nie je tohto druhu. Keby to tak bolo, mohlo by sa stať, že niektoré kombinácie pravdy a nepravdy jeho atomárnych propozícií boli v skutočnosti kontradiktórické. Skutočne sa predpokladalo, že to je prípad s „modrým“ a „červeným“; Leibniz s Wittgensteinom pokladali propozíciu „Toto je modré a zároveň červené“ sa protirečivú, pričom kontradikciu zakrývala chybná analýza. Nech si o tejto hypotéze myslíme čokoľvek, zdá sa mi, že formálna logika sa ňou nezaobera, ale predpokladá, že všetky pravdivostné možnosti atomárnych viet sú naozaj možné alebo sa prinajmenšom za možné pokladajú. Nikto by nemal tvrdiť, že odvodenie vety „Toto nie je modré“ z vety „Toto je červené“ by malo byť formálne zaručené tak, ako je to pri sylogizmoch. Vráťme sa k analógii s šachom: tento predpoklad možno azda porovnať s predpokladom, že šachisti zrejme nie sú tak silne zmagnetizovaní, že by to mechanicky znemožňovalo niektoré postavenia na šachovnici, takže do úvahy musíme brať iba obmedzenia dané pravidlami hry a všetky ostatné obmedzenia, ktoré by azda mohli vzniknúť na základe telesnej konštitúcie ľudí, musíme odmietnuť.

Doteraz sme sa obmedzovali na atomárne propozície a na tie propozície, ktoré sa z nich dajú odvodiť aplikáciou konečného počtu pravdivostných operácií. Ak naše vysvetlenie nemá byť beznádejne neúplné, musíme teraz niečo povedať o všeobecných propozíciách, teda propozíciách, ktoré sa v ang-

¹² V matematickom zmysle, v ktorom dve priamky alebo dva body tvoria degenerovaný uhol.

ličtine vyjadrajú pomocou slov „všetci“ a „niektorí“ a v notácii *Principia Mathematica* pomocou viazaných premenných. V súvislosti s týmito propozíciami prijímam názor pána Wittgensteina,¹³ podľa ktorého propozíciu „Pre každé x platí, že fx “ treba chápať ako ekvivalentnú logickému súčinu všetkých hodnôt „ fx “, t. j. kombinácii fx_1 a fx_2 a fx_3 , a ... a že propozíciu „Existuje nejaké x také, že fx “ treba obdobne chápať ako ich logický súčet. V súvislosti s takýmito symbolmi môžeme rozlíšiť: po prvé, prvok všeobecnosti, ktorý sa objavuje pri špecifikácii pravdivostných argumentov, ktoré na rozdiel od predchádzajúcej situácie nie sú vymenované, ale sú určené ako všetky hodnoty istej propozičnej funkcie; po druhé musíme rozlíšiť prvok pravdivostnej funkcie, ktorou je v prvom prípade logický súčin a v druhom prípade logický súčet.

Na všeobecných propozíciách je nové iba to, že pravdivostné argumenty sa špecifikujú pomocou propozičnej funkcie, nie pomocou vymenovania. Všeobecné propozície teda vyjadrajú súhlas alebo nesúhlas s pravdivostnými možnosťami atomárnych propozícií, ako tomu bolo pri molekulárnych propozíciách, robia to však iným a komplikovanejším spôsobom. Pociťovanie viery k propozícii „Pre všetky x platí, že fx “ má určité kauzálne vlastnosti, ktoré vyjadrajú súhlas len s možnosťou, že všetky hodnoty fx sú pravdivé. Nie je nevyhnutné, aby symbol mal tieto kauzálne¹⁴ vlastnosti, ako tomu bolo predtým, na to, aby obsahoval mená všetkých relevantných objektov a usporiadané do vhodných atomárnych viet, ale na základe špecifického zákona psychológie stačí, aby sa daná propozícia skonštruovala uvedeným spôsobom pomocou propozičnej funkcie.

Tak ako predtým, ani teraz to nemožno pokladať za pokus definovať „všetci“ a „niektorí“, ale iba za príspevok k analýze spojenia „Verím, že všetci (alebo niektorí)“.

Tento postoj k všeobecným propozíciám má veľkú výhodu v tom, že nám umožňuje rozšíriť na ne vysvetlenie logickej inferencie pochádzajúce od pána Wittgensteina, ako aj jeho názor, že formálna logika pozostáva z tautológií. Je to zároveň jediný názor, ktorý vysvetľuje, ako možno propozíciu „ fa “ odvodiť z propozície „Pre všetky x platí, že fx “ a propozíciu „Existuje nejaké x také, že fx “ z propozície „ fa “. Alternatívna teória, podľa ktorej propozíciu „Existuje nejaké x také, že fx “ treba pokladať za atomárnu propozíciu formy „ $F(f)$ “ (f má aplikáciu) to nijako nevysvetľuje; neponúka nijaké rozumné

¹³ A zjavne aj názor pána Johnsona, pozri jeho knihu *Logic (Logika)*, 2. časť, s. 59.

¹⁴ V origináli sa nevyskytuje slovo „causal“ („kauzálny“), ale „casual“ („nenútený“, „náhodný“, „príležitostný“, „občasný“ atď.). Zdá sa mi však, že ide o preklep, lebo dobrý význam tu dáva slovo „kauzálny“. (Pozn. prekl.)

spojenie medzi tým, že a je červené, a tým, že červenosť má aplikáciu, ale zrieka sa akejkol'vek nádeje, že sa tento vzťah vysvetlí, a uspokojuje sa s tým, že ho iba označí za „nevyhnutný“.

Napriek tomu možno očakávať námietku. Po prvé, niekto môže tvrdiť, že a nevstupuje do významu propozície „Pre všetky x platí, že fx “, lebo túto propozíciu môžem tvrdiť bez toho, aby som vôbec počul o a . Na to odpovedám, že v tom spočíva hlavný úžitok zo všeobecnej symboliky, že nám umožňuje robiť tvrdenia o veciach, o ktorých sme nikdy nepočuli, a teda nemáme na ne mená. Okrem toho skutočnosť, že a je obsiahnuté vo význame propozície „Pre všetky x platí, že fx “, možno vidieť z toho, že keď poviem „Pre všetky x platí, že fx “ a niekto odpovie „nie- fa “, bude mi nepochybné protirečiť, hoci som nikdy predtým o a nepočul.

Druhá námietka, ktorá sa objaví, je vážnejšia. Niekto by mohol tvrdiť, že vďaka tomuto názoru na všeobecné propozície nie je kontingentným faktom to, aké veci vo svete sú, čo skutočne je kontingentné, ale stane sa to niečím, čo predpokladá logika alebo aspoň propozícia logiky. Mohol by teda tvrdiť, že aj keby som mohol mať zoznam všetkých vecí vo svete „ a “, „ b “, ..., „ z “, propozícia „Pre všetky x platí, že fx “ stále nebude ekvivalentná konjunkcii „ $fa \cdot fb \dots fz$ “, ale skôr konjunkcii „ $fa \cdot fb \dots fz$ a $a, b, \dots, z$ je všetko“. Na to by pán Wittgenstein odpovedal, že „ $a, b, \dots, z$ je všetko“ je nezmysel a nedá sa zapísať v jeho zdokonalenej symbolike pre identitu. Keby sme túto odpoveď chceli primerane rozobrať, museli by sme do tejto analýzy zahrnúť celú jeho filozofiu, čo na tomto mieste neprichádza do úvahy; navrhujem teda jednoducho odpovedať: *Tu quoque!*¹⁵ Námietka by evidentne stratila silu, keby „ $a, b, \dots, z$ je všetko“ bolo tautológiou, čím sa podľa mňa môže stať, keď budeme mať k dispozícii vhodnú definíciu; potom by sme to totiž mohli vynechať bez zmeny významu. Oponenti teda budú odpovedať, že nejde o tautológiu alebo o nevyhnutnú propozíciu v ich terminológii. To budú pravdepodobne tvrdiť každej takejto propozícii, t. j. tvrdiť o množine vecí, že sú alebo nie sú všetkým, nemôže byť podľa nich ani nevyhnutne pravdivé, ani nevyhnutne nepravdivé. Podľa mňa však pripustia, že numerická identita a rozdielnosť sú nevyhnutné vzťahy, že propozícia „Existuje nejaké x také, že fx “ nevyhnutne vyplýva z propozície „ fa “, a že všetko, čo nevyhnutne vyplýva z nevyhnutnej pravdy, je takisto nevyhnutné. Ak je to tak, potom svoj postoj nemôžu obhájiť. Predpokladajme totiž, že a, b, c nie sú v skutočnosti všetkým, ale že existuje aj ďalšia vec d . Potom skutočnosť, že d nie je totožné ani s a , ani s b , ani s c , je nevyhnutný fakt; nevyhnutne teda existuje nejaké x také, že x nie je totožné s a, b, c , alebo že a, b, c nie sú jedinými vecami na

¹⁵ „Ty tiež“; používa sa ako odpoveď na výčitku. (Pozn. prekl.)

svete. Dokonca aj podľa oponentovho názoru teda ide o nevyhnutnú, nie o kontingentnú pravdu.

Na záver musím zdôrazniť svoju vďačnosť pánovi Wittgensteinovi, od ktorého som prevzal svoj názor na logiku. Všetko, čo som povedal, som prevzal od neho, až na pasáže, ktoré majú pragmatistický charakter,¹⁶ a ktoré sú podľa mňa potrebné na to, aby sa zaplnila medzera v jeho systéme. Nech si však možno o mojich dodatkoch myslieť čokoľvek a nech sa táto medzera akokoľvek vyplní, jeho koncepcia formálnej logiky je podľa mňa nepochybne významným krokom vpred v porovnaní s návrhmi ľubovoľného predchádzajúceho mysliteľa.

Môj pragmatizmus pochádza od pána Russella a je, prirodzene, veľmi vágny a nerozvinutý. Podstata pragmatizmu spočíva podľa mňa v tom, že význam vety treba definovať so zreteľom na konanie, ku ktorému by viedlo tvrdenie vety, alebo — ešte vágnejšie — pomocou jej možných príčin a účinkov. V tom cítim istotu, ale v ničom určitejšom.

Z anglického originálu preložil *Marián Zouhar*

---

¹⁶ A návrh, že pojem atomárnej propozície možno relativizovať vzhľadom na jazyk.